

HALK ANLATILARININ METİNSELLİĞİ Textualness Of Public Narration

Hülya ÇEVİRME*
Rifat OYMAK**

Özet: Halk anlatıları (*masal, halk hikâyesi, halk şiiri, efsane, destan vb türler*), yazılı metin biçimine dönüştürüldükten sonra metinsel incelemeye alınabilecek bir konuma gelmektedir. Yazıya geçirilmiş, yazınsal bir metin olarak oluşturulmuş bu sözlü metinler, artık, dilsel, dilbilimsel (*metindilbilimsel, toplumdilbilimsel, ruhdilbilimsel, anlambilimsel, dilbilgisel*) yazınsal irdeleme nesnesi konumundadırlar. İncelemeler, metindeki üretilen ve aktarılan anlamın ne olduğu; nasıl oluşturulduğu; üretim sürecinde dilsel, dilbilgisel etkinliklerin, yapıların neler olduğu; bütün bunların metin örülmesinde ne gibi işlevler gördüğü; bütüncü bir yaklaşım içinde, bu metinlerdeki yazınsal, kültürel ve en önemlisi güzelduyusal (estetik) değer ve olguların nasıl bir biçimle yansıtıldığı gibi birçok alanlı ve çok amaçlı olarak irdelenebilirler/irdelenmelidirler.

Bu çalışmada, halk anlatılarının metinselliğini göz önünde bulundurarak yazılı metin olmuş halk anlatıların dilbilim, metinbilim, sözbilim, edimbilimin sunduğu olanaklarla nasıl incelenebileceği ve anlamlandırılabilceği üzerinde duruldu.

Abstract: *Public narrations (fairy tale, folk tale, folk poem, legend, epic, etc.) can be evaluated textually after being transformed into written texts. Verbal texts which are formed into written texts are linguistic (textlinguistic, socio-linguistic, psycho-linguistic, semantic-linguistic, grammatical) objects of textual research. Studies can/should be searched in terms of multi-areas and multi-functions such as what the meaning that is conveyed in the text is, how it is formed; what linguistic and grammatical activities and structures are, which functions they provide in the text, and how textual, cultural and aesthetic values and facts are shown in a whole approach.*

In this report, it is dwelt on how public narrations that have been formed into written text can be evaluated and explained with the opportunities that linguistics, philology, rhetoric, pragmatics.

Giriş

Halk anlatıları (*masal, halk hikâyesi, halk şiiri, efsane, destan vb türler*), yazılı metin biçimine dönüştürüldükten sonra metinsel incelemeye alınabilecek bir

* Yrd. Doç. Dr.-, Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

** Öğr. Gör.-, Kocaeli Üniversitesi, Eğitim Fakültesi, Türkçe Eğitimi Bölümü.

konuma gelmektedir. Diğer bir deyişle, yazıya geçirilmiş, yazınsal bir metin olarak oluşturulmuş bu sözlü metinler, artık, dilsel, dilbilimsel (*metindilbilimsel, toplumdilbilimsel, ruhdilbilimsel, anlambilimsel, dilbilgisel*) yazınsal irdeleme nesnesi konumundadırlar. Bu metinler birer dilsel üründürler, oluşturucuları/üreticileri, bir anlam ağını, öz anlıklarından (zihinlerinden) alıcıların anlıklarına doğru dil aracılığı ile aktarmaya çalışmışlardır. İncelemeler, metindeki üretilen ve aktarılan anlamın ne olduğu; nasıl oluşturulduğu; üretim sürecinde dilsel, dilbilgisel etkinliklerin, yapıların neler olduğu; bütün bunların metin örülmesinde ne gibi işlevler gördüğü; bütüncü bir yaklaşım içinde, bu metinlerdeki yazınsal, kültürel ve en önemlisi güzelduyusal (estetik) değer ve olguların nasıl bir biçimle yansıtıldığı gibi çok alanlı ve çok amaçlı olarak irdelenebilirler/irdelenmelidirler.

Ancak, irdelemelerin, keyfilikten, öznellikten uzak; bilimsel yöntem ve kuramlara dayalı yapılması, metinsel gerçeklik ile o metinde üretilen anlam ve estetik değerlere ulaşmamızı sağlayabilir. Bütüncül/bilimsel yaklaşım, kuşkusuz, metin üretildiği dil içi bağlam, dil dışı bağlam, tarihsel bağlam, sosyoekonomik bağlam gibi birçok olgudan etkilenme gerçeğini göz önüne alan bir yaklaşımdır. Ancak, bu alanlardan birinin öne çıkarılması, biri üzerinde yoğunlaşılması, bir alanın temel irdeleme alanı olması bilimsel sınırlılığın bir zorunluluğudur.

Bu çalışmada, halk anlatı türlerinin irdeleme yöntemlerine ilişkin, bilimsel yaklaşım (*dilbilim, metinbilim, sözbilim, edimbilim, söylembilim*) incelemeler üzerinde bu metinlerin, metin türü özelliklerine göre hangi yaklaşımların olduğunu, inceleme yöntemlerinin neler olduğunu, yapısal ve anlamsal çalışma farklarının, ulamsal (kategorik) sınıflandırmaların nasıl yapıldığına ilişkin kuramsal bilgiler vermeye çalışılacaktır.

Halk Anlatılarına Yaklaşım Ve İnceleme Yöntemleri

Halk edebiyatı ürünleri, anlatıları, çoğunlukla anonim ürünlerdir ve okuyucu / eleştirmenin karşısında, bir yazar değil, yazıya geçirildiği anın tüm koşullarını içinde saklayan, birçok söyleyenin, tek bir söyleyene indirildiği, ayrıca yazıya geçirenin de yeniden “fark etmeden” düzenlediği çok katmanlı bir metindir; çok anlamlı, çok katmanlı bir anlamlandırmayı gerektirir.

Halkbilim alanında geçmişten günümüze iki tarz yöntem ve kuramsal yaklaşımlarla, inceleme ve çalışmalar yapılmıştır.

Bu çalışmalardan birincisi yazılı ve sözlü kaynaklardan derlenip, yazıya geçirilen metinleri (text) ele alıp inceleyen *metin merkezli incelemeler*, ikincisi ise teatral bir icra olayının, sözlerini içeren metni ve içinde doğduğu, bulunduğu koşulları, yani bağlamıyla (context) birlikte ele alıp inceleyen çalışmalardır.

Metin merkezli halkbilim çalışmalarına göre folklor; tür esasına göre sınıflandırılacak, derlenecek ve değerlendirilecektir. Endüstrileşmenin zorunlu

olarak belirli halk kültürünü sona erdireceği konusuna inanmayanların, endüstrileşmiş ve kentleşmiş dünyadaki halk kültürünün uğradığı düzeltmelerin ve değişikliklerin izlerini araştırmayı dener.

Yapısal çözümleme yöntem ve kuramlarının amacı halkbilimi türlerini evrensel modellere ve formüllere indirgemek ve böylece zamanla oluşturulacak bir folklor grameri sayesinde, karşılaştırmalı çalışmalar yapmak, insanlığın kültürel ve zihinsel gelişimini anlayıp çözümlenektir.

Bu model özellikle halk anlatılarındaki kahramanların ortak davranış kalıplarını sistemleştirilmişti. Halk anlatılarındaki dilsel yapıları, bunların halk anlatılarının yüzey yapısı (biçim) ile derin yapısı (anlam) arasındaki bağları ilk kez sistemli bir şekilde inceleyen, V.Propp, ve onu geliştiren Levi-Strauss, aslında bu bakış açılarıyla, halk anlatılarını “metinsel” boyutlarıyla ilk inceleyenlerdir.

Bağlam merkezli halkbilim incelemelerine göre ise, türlerin sınıflandırılması yanı sıra insanların yaşadığı bir sosyal süreç (social process) ve söz konusu süreçte oluşan sosyal ilişkilerden veya iletişimlerden kaynaklanan ve dışa vurulan, anlamlı şekiller ya da formlar halk anlatılarını oluşturur. (Çobanoğlu, 2002: 329). *Sözlü Kompozisyon Teorisyenleri* XX. yüzyılda ele alınan folklor ürünlerini, yapısı, içeriği, stilistik özellikleri ve icra halinde bulunduğu sosyokültürel bağlamdaki işlevi incelemeye çalışmışlardır.

Halk anlatılarını, sabit bir metin (fixed text) olmadığını, söyleyicinin, sosyokültürel ve kişisel bağlamda, ortak bir gramere rağmen, metni değiştirdiğini belirtirler, orijinal metin düşüncesinin sözlü gelenekteki mantıksızlığını savunurlar. Halk anlatılarında “doğru metin” (correct text) kavramını geçersiz kılarlar.

Performans Teorisi ise; folkloru, bir olay olarak, canlı bir icra veya yapılan ve gerçekleşen bir süreç olarak düşünen ve ele alan yeni bir yaklaşımdır. Teoriye göre sözlü anlatım bir sosyal olaydır ve teatral anlamda bir icra veya performans olan bu sosyal olay üç temel unsurdan, anlatan, dinleyen ve anlatılan geleneksel anlatıdan oluşmaktadır. Öyle ise halk anlatıları ve icrası sanatsal, artistik bir eylemdir. (artistic action, artistic event).

Halkbilimciler yalnızca metni kaydetmekle bu çok yönlü olguyu, bütüncül olarak incelemedikleri için eksik değerlendirmelerde bulunacaklardır. Tam bir toplama, derleme ve inceleme sözel doku, metin ve bağlam üçlüsünün birlikte incelenmesini gerektirmektedirler. (Çobanoğlu, 2002)

Ancak bu iki yaklaşımda da metin üzerinde metinbilimsel, dilbilimsel çalışmalardan çok motif, işlev, varyantların karşılaştırılması, türe özgü gelenek, yapısal yaklaşımlar gösterilmiştir.

“Bir dilci ya da edebiyatçı halkbilim ürünlerine özellikle halk anlatılarına bir antropolog gibi yaklaşamaz. Dilci ve edebiyatçı, daha çok bu ürünlerdeki sanatsal iletişimin boyutlarını, anlamını ve işlevini metin haline dönüştürmüş,

anlatılardan ortaya çıkarılan, sosyal ve bireysel bağlamını sözel dokusunu da yine metinden hareket ederek ortaya koymaya çalışır. Kendi bilim alanı içinde de üzerine düşen görevi yapmış olur.” Antropolog, daha çok geleneksel performansın belirli bir gurubun günlük yaşamına ne kadar uyduyuyla ilgilenir ya da çeşitli performans öğelerinin kültürel içeriklerine odaklanır bunu kendini en çok ilgilendiren evrenbilim değer yapısı, aile sistemi ve diğer kurumsal maddeleri açığa çıkarmak için yapar. Yine halkbilimi, sanatçı ve dinleyiciden soyutlanmış olarak daha doğrudan bir şekilde sanat nesnesini merkeze alır. Dilbilim, dramatik organizasyon ve sanatçı (performans)ın, grubun kalan kısmıyla ilişkisine bağlı olarak geleneksel yapının her ögesini anlamlı bir şekilde tartışılabilir. (Yavuz vd. 2004: 45).

Anlatım ortamı (context) merkezli kuramlarla ilgili düşüncelerini Oğuz şöyle belirtmektedir: “Ele alınan metnin hangi düzlem ve koşullarda yaratıldığının, yani anlatı yeri, anlatı tarihi, anlatı zamanı, anlatı nedeni, anlatı biçimi, anlatıcı kimliği, dinleyici kimliği gibi unsurların sorgulandığı bu kuramlar hem halkbiliminin inceleme alanını ‘arkaik’ten ‘güncel’e doğru genişletmiş hem de halkbilim olayının neden-sonuç ilişkisinin yorumlanıp değerlendirilmesine katkı sağlamıştır. Türk halkbilimi çalışmaları tarihi, anlatım ortamı kavramının dikkate alınmaması yüzünden yapılmış değerlendirme hatalarına tanık olagelmektedir.” (Oğuz, 2000).

Ekici ise bağlamından koparılmış halkbilim araştırmaları için şu belirlemeyi yapıyor: “Ülkemizde yapılan halkbilimi araştırmalarının büyük bir kısmı metin (text) ağırlıklı çalışmalardan oluşup, halk bilgisi ürünlerinin derlenmesiyle ilgili çalışmalarda elde edilen metinler hemen hemen her tür için oldukça zengin bir külliyat oluşturacak durumdadır, ancak bu metin derleme çalışmalarında baştan beri hep aynı yanlısın tekrar edilmesi, bu metinlerin derlenmesinden sonraki aşamayı oluşturan metinlerin değerlendirilmesi sırasında büyük problemler yaratmakta veyahut da bu metinler hiç kullanılmamaktadır.” (Ekici, 1998: 25).

Halk anlatıları bu anlamda edebiyat biliminin yöntem ve teknikleri ile de incelenir. Edebiyat biliminin alanı yalnızca edebi eser değil aynı zamanda her türlü “metin”dir (text). Bir noktada edebiyat bilimi ve *dilbilim* ortak çalışırlar, metindilbilim (textlinguistics). alanında incelerler. (Aytaç, 1999: 13).

Halk Anlatı Metinlerine Dilbilimsel Yaklaşımlar

Yukarıda açıklanan halkbilim ürünlerinin inceleme yöntemlerine dilbilim alt ve yan alanlarının yöntemleriyle yaklaşım, yeni bulgular elde etmemizi; aynı ürünlerden elde edilen eski bilgilerin denenmesini, derinleştirmesini sağlayacaktır.

Dilbilimin inceleme nesnesi, gerçekte, doğal dil, *Chomsky* kavramı ile edinç dil yani sözlü dildir. Sözlü dil ürünleri, yazıya geçirilmiş olsalar bile, kuruluş,

düzenleniş, diziliş, sunuluş düzlemleri sözlü dil dünyasına ilişkindirler. *Dilbilimin* birer yan alanı olan *metindilbilim*, *sözbilim*, *toplumdilbilim* ve alt alanları olan *sözdizim* (derin ve yüzey yapı / anlam ve yorum bileşke değerleri, bilgi değerleri) ve *anlambilim* (anlam ve yorum, sözdizimsel anlam, söylemsel anlam) *söylem çözümlemesi* (söylenendeki anlam, söylenenle söylenmek istenen anlam) gibi anlatı metinlerinin çok alanlı, çok yöntemli ve çok amaçlı incelenmelerine olanak tanımaktadır.

“*Metindilbilim* (textlinguistics) alanında yürütülen çalışmalar, dil yapısı üzerine ulaşılan dilbilgisel sonuçlara yeni açılımlar getirmektedir. Metindilbilim terminolojisi dil incelemelerine, konuşucu dinleyici, tümceler arası bağıntı, bağlam gibi öğeleri sokarak “ayrıca bir metnin çözümlenişinde metin üretici (text producer) metin çözücü (text receiver) ve iletişim ortamının dikkate alınması kullanımbilim (pragmatics) ile ilgili değerlendirmelerin yapılabilmesini de sağlamaktadır.” (Uzun, 1995).

Öncelikle, halk anlatılarının, dilbilim ölçütleri ile birer metin olup olmadıkları, metinsellik ölçütlerine göre incelenmesinde, bu sözlü kültür, dil ve sanat ürünlerinin hangi iletişimsel amaçları hedefledikleri, hangi dilsel biçimlenme ile oluşturuldukları vb üst anlamda çözümlemeler yapılabilir.

Metinlerin, *sözdizimsel çözümlemeleri* ile üretici bireyin, bireysel dilinin sözdizimsel özgünlüğü saptanarak, ona ait olan, olmayan ürünlerin ayırt edilmesinde ve ona özgün olan ile o dönem toplumsal dile özgün olanın bir bileşkesine ulaşılabilmektedir.

Bu yöntemle, tarihsel (art zamanlı) dilsel ve sözdizimsel-anlamın izi sürülebilir. Bu iz sürme ile anlatılardan tarihsel, anlamsal, kültürel, biçimsel, estetik değer, bilgi, değişim ve iletilere varılabilir. Bu çalışmaların sonuçları, belki yeni bir sınıflamaya gitmeyi gerektirebilir.

Halk anlatılarında sözdizimsel biçimlenmenin, konu-yorum ardışık dizilimlerinin, metnin bağdaşık ve bağlaşıklık kılınmasında görev alan biçimbirimlerin [zamir, düşürülmüş zamir, ön gönderim, ard gönderim, eşgönderim (sözlüksel bağlaşıklık)] tüm metin boyunca dizgesel saptanması; nelerin çoğunlukla sözdizimde anlam, nelerin çoğunlukla yorum bölümünde yer aldığı belirlenmesi ise, *metnin temel iletilisine* (varsa) varılmasını ve *anlatılandaki anlam* ile *amaçlanan anlamın* da ayırt edilmesine önemli katkı sağlar.

Masal, *destan*, *halk hikâyesi*, *efsane* gibi anlatıların öznel yorumlarla yeni kuşaklara aktarılmasına dilbilimin yardımıyla engel olunur.

Anlatı metinlerinin, tüm sözdizim birimlerinin, metin bağlamındaki yüzey yapılarının çözümlenip, derin yapılarındaki anlamın metnin bağlamsal anlamıyla ne derece uyumlu, ne derece çelişik olduğu saptanarak; metnin birçok anlam boyutu ortaya çıkarılacak, karşılaştırılacak dahası, bugüne taşınabilecek sözdizim

birimlerinin, günümüz sanatsal üretimlerinde, dil becerilerinin geliştirilmesinde kullanılabilir. Metin incelemelerinde, alıcının rolü, işlevi ve etkisinin de dikkate alınması ve metinden doğru yararlanılmasının sağlanması diğer bir zorunluluktur. Örneğin bu konuda, Oktar (1993: 174) şunları belirtmektedir:

“Her türden metnin kendine özgü bir retorik (içerik) yapısı olduğu, çeşitli geleneksel düzeneklere göre oluşturulduğu bilinmektedir. Okurların bu farklı retorik düzenlemeler ve geleneksel düzeneklerle ilgili bilgilerinin, metinleri anlamlandırmaya ve sonrada akılda tutmaya yardımcı olduğu düşünülmektedir. Bir okur, anlamlandırmakta olduğu metnin retorik (içerik) düzenlemesine uygun biçimsel şemayı, bilgi dağarcığından seçip çıkarır. O halde metnin retorik yapısının belleğe kodlanma süreci içinde, metnin anlamlandırılması işleminde kullanılan şemalar okuru yönlendirmektedir. Bu şema, kodlama, stoklama ve hatırlama ile metindeki temel fikirler ve bu fikirler arasındaki ilişkiler, yani metnin üst yapı örgüsü, destekleyici fikirlerden ya da ayrıntılı alt donatımsal bilgiden bilişsel olarak daha belirgindir.”

Oktar'ın sözünü ettiği bu alıcı (okur) odaklı çözümleme, halk anlatılarının nesnel çözümlenmesinin önünde bir engeldir. Bir alıcı olan incelemecinin de, bu olumsuzluktan, öznel yargı, öznel bulgulardan uzak kalabilmesinin yolu, yukarıda değindiğimiz, aşağıda da başka yöntemleri ele alarak değineceğimiz dilbilimsel yöntemler ile çalışmayı seçmektir.

Dil, toplumların çevresi veya doğasıyla ilgili görüşlerini yansıtır. (Öztürk, 2003: 56) Bir anlatının dilsel çözümlenmesi ile o anlatıya içkin bilgilerin yanı sıra, anlatının söylem alanı olarak adlandırılan, üretici birey/toplumun doğal ve toplumsal çevresine ilişkin de önemli bilgilere ulaşılabilir.

Musaoğlu, (2004) *Türk Folklorik Metinlerinin Ontolojik-Linguistik Temelleri* adlı makalesinde, ‘Manas Destanı ve Dede Korkut Kitabı’ ile ilgili dilbilimsel incelemelerin hangi yöntemlerle yapıldığına ve bu alanda Türkiye’de geç kalındığına ilişkin eleştirel bir yaklaşımı ve neden dilbilimsel inceleme gerektirdiği görüşünü belirtiyor.

Musaoğlu, adı geçen makalesinde Türk folklorik metinlerine, kendi türettiği bir kavram olan *retprosperspektif* kavramı ile: Herhangi bir konuda, sosyal-bilimsel ve bilişsel değerlendirmelerin, araştırma ve incelemelerin hem geçmişe hem şimdiye hem de geleceğe yönelik metodolojik eksende yapılmasını önermektedir:

“Söz konusu gelişim ve değişim, folklorik metinlerin ontolojik temellerinin yeni bir incelenme-araştırma ekseninde, hem genel filolojide; yani edebiyat biliminde, halkbiliminde hem de Türk dil biliminde, yani metin lengüistiğinde retprospektif olarak ele alınmalıdır. (...) Bilim-bilişim-iletişim çağına uygun yeni bir metodolojik projeksiyonda yapılması gereken tanım ve tanımlamalarda kullanılacak Türkçenin de genel dil sistemindeki yapısı ve yüzeysel anlatım özellikleri, yeni bir Türkoloji

anlayışıyla ele alınmalıdır. Bu ise, her şeyden önce Türk yazınsal metninin, dilbilimin bilinciyle, sözdizimsel-metindilbilimsel olarak incelenmesi anlamına gelmektedir.

Bu bağlamda genel Türkçenin, ana hatlarıyla metin söz diziminin araştırılması ve incelenmesi için, gereken temel kaynaklardan biri de, Türk sözlü edebiyatı, başka bir deyişle folklorik metinlerdir denilebilir.

Parselyatik veya parselyatikleşme (parselle - fr. kısım, parça). Sözlüksel anlamı, alanların bölünmesi demektir. Lengüistikte ise, basit veya birleşik cümlelerden oluşan temel sözdizimsel-metindilbilimsel birleşenlerin nesnesini, önesini, tümlecini ve diğer açık ifade olunmamış öğelerini tamamlayan sözdizimsel eklenenler (tamamlayıcı yapılanmalar), parselyatik veya parselyatikleşme olarak tanımlanabilir. Parselyatik veya parselyatikleşme olgusu, destansı anlatımın hem ritmik-şiiresel hem de düz yazıyla ve şiiirle metinleşen folklorik türlerinde ortaya çıkmaktadır.”

diyerek makalesinin sonuç bölümünde şunları belirtmektedir:

“Türkçe folklorik metin örneklerinde sözdizimsel paralellik parselyatik veya parselyatikleşme, diyalojik çerçevesel sözdizimsel yapılanmalar devriklenme olayı ve devrik cümlelerin kullanımı gibi sözdizimsel-metindilbilimsel özelliklerin araştırılma ve incelenmesi. Türk dilbiliminde henüz başlangıç aşamasındadır: Bunu; her şeyden önce söz konusu sözdizimsel-metindilbilimsel özelliklerin incelenmesinin, lengüistikte XX. yüzyılın son çeyreğinden beri giderek ivme kazanmasının yanı sıra, basit ve birleşik cümlelerin hem iki tipli hem de üç tipli sözdizimsel sınıflandırmalarının, genel dilbiliminin gelişimi projeksiyonunda, İngilizce dilbilgisi geleneğine göre kapsamlı bir değerlendirilmesinin yapılabilirliği de kanıtlamaktadır. Bu bağlamda söz konusu sözdizimsel- metindilbilimsel özelliklerin, sadece folklorik metin örneklerine göre değil, “çağdaş dilbilimin temel sorunları olarak belirlenen diskurun (konuşma dilinin) ve uzunun (dil alışkanlığı veya alışılmışlığının) ekseninde” kapsamlı bir incelenmeye tabî tutulması gerekmektedir.” (Musoğlu, 2004: 53).

Bu tür metinlerin incelenmesinde ise, “Şiiresel söz, öncelikle bir etki sözse, şiiresel söylem (ya da şiiir metni) bir yapı, bir bütün olarak bir etki-söylemdir. Bu etki en az iki yönlüdür: estetik etki, anlam etkisi. Dilbilimsel yöntemlerle yapılan şiiir çözümlemeleri, bu etkinin anlatım (biçim) ve içerik (anlam) düzeyleri açısından dayanaklarını ararken seçme ve birleştirme işlemlerinin gerçekleşme düzlemindeki görünümünü, yatay dikey eksenler arasındaki anlamlı koşutluk ve karşıtlıkları, özellikle de anlatım düzlemindeki göstergelerin (ses, ses öbeği, sözcük) birbirleriyle ve içerik düzlemiyle etkileşimini inceleme konusu yapar. Bu durumda, anlatım (biçim-gösterenle ilişkisi) şiiirde içeriğin (anlam-gösterilenler ilişkisi) oluşmasında öncelikli bir yer alır. (Ece, 2003: 135).

Bu yöntem ve belirleme ile halk anlatılarına, halk anlatılarının daha çok şiirsel metinlerine (destan, şiir) yaklaşım, biçim, anlam, anlatım, özelliklerinin daha az yanılı, daha az öznellik taşıyan bulgularına ulaştıracaktır.

“*Edimbilimi*, göstergelerle yorumlayıcılar arasındaki ilişki” *anlambilimi*, “göstergelerle bu göstergelerin uygulanabildiği nesnel arasındaki ilişki; *sözdizimi* ise “göstergeler arasındaki biçimsel ilişkilerin incelenmesi olarak tanımlıyordu. (Durak, 2005: 59).

Bu nedenle, halk anlatılarının dilbiliminin bu yeni alt ve yan alanları yöntemleriyle incelenmesi tümüyle dilin biçimi, dilin dizimi, dilin dil dışı dünya ile kurduğu dilsel ilişkilerin bilimsel çözümlenmesine ve anlamın bireysel ve keyfi anlamlandırma yerine, dilin *anlambilimsel incelenmesi* sonucu elde edilen nesnel anlama ulaşmayı sağlayacaktır.

Bütün bunlarla ilişkili olarak düşünülmesi gereken anlatıların, sözel üretimi ve dinleyici algısı bağlamında bir diğer yöntemsel öneri ise Grice tarafından geliştirilen *Beş İlke* yöntemini, Yatağan (2003: 66) aşağıdaki gibi aktarmaktadır.

Bunlar;

1. Nitelik İlkesi (yanlış, eksik bilgi değerleri)
2. Nicelik İlkesi (yeterli/yetersiz/gereksiz bilgi değerleri)
3. Bağıntı İlkesi (bağdaşık, bağlaşık olma)
4. Durum İlkesi (tutarlılık, anlam bulanıklığı, belirsizlik)
5. İşbirliği ilkesi”

Sözbilimsel çözümleme ise, giriş (exordium), anlatı (narratio), kanıtlama (confirmatio), çürütme (refutatio) ve bitirme (peroratio) gibi iç bölümler aranır, incelenir ve değerlendirilir. Söz edilen bölümlerin yanı sıra sözbilim, yapıtlarda ayrıca, koşutluk (paralellik), önceleme, yineleme, sapma gibi kurgu ve yapı yöntemlerini arar. Sözbilim, bu yöntemlerin hangi yazınsal sanatlarla bezendiğini bulmak için de yapı ve söz sanatlarını ele alır, bütün bunlar daha sonra şiirin/destanın yorumlanmasına da değer kazanır. (Özünlü, 2003: 118).

Sonuç

Yukarıda, bir halk anlatısının metinselliğinin incelenmesinin hangi yöntem ve ilkeler ile yapılabileceğine ilişkin, dilbilim kaynaklı geliştirilen inceleme alanlarından söz ettik. Daha çok, tanıtım, bilgilendirme amaçlı bu çalışmada bu yöntem ve ilkelerden yararlanarak yapılacak çalışmalar halkbilim ile dilbilimi buluşturacak ve belki de halkdilbilim, halkmetindilbilim adlı yeni alanlararası disiplinlere ulaşılacaktır. Diğer ülkelerin halkbilim çalışmaları için de yeni olan bu alanlararası inceleme yöntemleri, dilbilim alanının çok genç olmasından, güncel metinlerden halk anlatılarına yönelmede ilk çalışmaların da yeni başlamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Bütün bu dilbilim temelli halk dilsel ürünlerine yaklaşım, bize hem o ürünleri yeniden ve daha doğru anlamlandırma, onlardan daha çok yararlanma, dil, kültür, toplumsal tarih, bilgi, bilinç olgularına yeni değerler katma, günümüz dilsel ürünlerinin (şiir, öykü, roman vb) bu yeni ve özgün bulgulardan yararlanma olanaklarını sunma ve temeli dil olan bu değerlerimize yine dilsel bilgilerle / dilbilimsel yöntemlerle ulaşma şansını kazandıracaktır. Bu anlatılardaki olumlu olumsuz bütün birikiminin, değerler sisteminin (estetik, toplumsal. tarihsel, ekonomik vb.) günümüz yaşantısına katkıları bilimsel çıkarımlarla somutlanabilir. Günümüz yaşantısına taşınamayacak olguları ise ayıklanarak gereksiz uğraş alanı olmaktan çıkarılır.

Kaynaklar:

- AYTAÇ, Gürsel. (1999). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Papirüs Y.
- ÇOBANOĞLU, Özkul. (2002). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.
- DURAK, Mustafa. (2005). *Terimden Anlama*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- EKİCİ, Metin. (1998). “Halkbilimi Çalışmalarında Metin (text), Doku (texture), Sosyal Çevre ve Şartlar (konteks) İlişkinin Önemi”, *Milli Folklor*, Sayı 39, s. 25.
- ERDEN, Aysu. (1998). *Kısa Öykü ve Dilbilimsel Eleştiri*. Ankara: Gündoğan Yay.
- KIRAN, Ayşe ve Zeynel Kiran. (2001). *Dilbilime Giriş*. Ankara: Seçkin Yayınları.
- KORKUT, Ece. (2003). *Dilbilimsel şiir çözümlemeleri, Günümüz Dilbilim Çalışmaları*. İstanbul: Multilingual Yayınları.
- LYONS, J. (1970). *Kuramsal Dilbilime Giriş*. Çev. Ahmet Kocaman, Ankara: TDK Yayınları.
- MUSAOĞLU, Mehmet. (2004). “Türk Folklorik Metinlerinin Ontolojik-Linguistik Temelleri”, *Dil Dergisi*, S. 123, s. 53.
- OĞUZ, Öcal. (2000). *Türk Halkbiliminde Yöntem Sorunları*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- OKTAR, Lütfiye ve Semiramis Yağcıoğlu. (1993). “Metnin Retorik Yapısının Okuma Anlama Becerisi Üzerindeki Etkileri”, *VII. Dilbilim Kurultay Bildirileri*, 13-14 Mayıs 1993, Ankara, ss. 171-179.
- ÖZTÜRK, Abdullah. (2003). “Dilbilim Açısından Sözcükleri Yaşam Öyküsü”, *II. Dil, Yazın ve Değişbilim Sempozyumu*, 9-10 Mayıs 2002, Çukurova Üniversitesi, Adana.

ÖZÜNLÜ, Ünsal. (2003). “Sözbilimde Dil Yapıları ve Şiir İncelemeleri”, *II. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu*, 9-10 Mayıs 2002, Çukurova Üniversitesi, Adana.

ROGER, D. Abrahams. (2004). “Halkbiliminin Retorikal Teorisi İçin Giriş Sözleri”, Çev: Ayşsa Yavuz, Nilgün Aytuzlar, Emine Aydoğan, *Milli Folklor*, S. 63, ss. 45-59.

SUBAŞI, U. Leyla. (1995). *Orhon Yazularının Metindilbilimsel Yapısı*. Ankara: Simurg Yayınları.

VARDAR, Berke. (1970). *Dilbilim Temel Kavram ve İlkeleri*. Ankara: TDK Yayınları.

_____ (2005). *Açıklamalı Dilbilim Terimleri Sözlüğü*. İstanbul Multilingual Yayınları.

YATAĞAN, İlkay. (2003). “Aptal Karakterler ve Konuşma Biçimleri”, *II. Dil, Yazın ve Deyişbilim Sempozyumu*, 9-10 Mayıs 2002, Çukurova Üniversitesi, Adana.